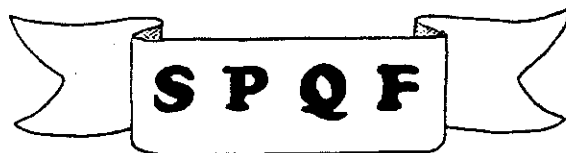

ROMEINENDAG

13 maart 1996

ROMEINENDAG

2de editie

13 maart 1996

Provinciaal Gallo-Romeins Museum , Tongeren

Een organisatie van :

- *Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent.*
- *Instituut voor het Archeologisch Patrimonium*
- *Departement Archeologie, Kunstwetenschap en Musicologie, K.U. Leuven*
- *Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren*

GENT 1996

Ten geleide

Naar aanleiding van het succes van de *Romeinendag 1995* (Gent, 15.03.95) kregen de initiatiefnemers tal van aanbiedingen voor de organisatie van de *Romeinendag 1996*. Voorstellen werden geformuleerd vanuit het Departement Archeologie, Kunstwetenschap en Musicologie van de K.U. Leuven, het Provinciaal archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen te Velzeke, het Verbond voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in West-Vlaanderen en het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren. Zelfs onze Nederlandse collega's toonden meer dan alleen maar interesse en dit bleek ook al uit het grote Nederlandse deelnemersveld aanwezig te Gent. Dat we uiteindelijk hebben geopteerd voor Tongeren lag in de lijn van de verwachtingen, gezien het belang van het archeologisch onderzoek aldaar tijdens de jongste jaren. Het is echter onze hoop tijdens de komende edities ook de andere lokaties aan te kunnen doen en meteen nieuwe samenwerkingsverbanden te kunnen realiseren.

Gevolg gevend aan een vraag tot samenwerking hebben de initiatiefnemers er aan gehouden om de organisatie dit jaar open te trekken naar de drie grote wetenschappelijke instellingen die begrijpig zijn op het gebied van de Provinciaal-Romeinse archeologie in Vlaanderen:

- de *Vakgroep 'Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa' van de R.U.G.*,
- het *Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (I.A.P.)*,
- het *Departement 'Archeologie, Kunstwetenschap en Musicologie' van de K.U.L.*, evenals
- het *Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren*, dat als thuishaven fungeert.

De bedoeling van dit symposium is de presentatie van recent archeologisch onderzoek (opgravingen, prospectie, materiaalstudie, methodologie) in Vlaanderen en omliggende. De voormiddag staat volledig in het teken van *Atuatuca Tungrorum*. In de namiddag komen gewestelijke surveys, *vici* en materiaalstudie aan bod.

Nieuw is het *open gespreksforum* op het einde van het symposium. Tenslotte werd de mogelijkheid voorzien tot presentatie van een poster, beeldmateriaal of selectie van vondsten.

de redactie

Prof. dr. Hugo Thoen

Prof. dr. Frank Vermeulen

PROGRAMMA

- 9.30 *Onthaal met koffie*
- 10.15 *Verwelkoming*
- 10.30 **A. Vanderhoeven & G. Vynckier**, De vroegste urbanisatie in Noord Gallië: mogelijke implicaties van recent onderzoek in Tongeren
- 11.15 *Discussie*
- 11.30 **R. Nouwen**, Aan Iuppiter Optimus Maximus en de Genius van het Municipium Tungrorum: Atuatuca, het eerste gekende municipium van Gallia Belgica ?
- 12.15 *Discussie*
- 12.45 *Lunch*
- 14.15 **H. Van Londen**, Inheems Romeinse bewoning in Midden-Delfland : site en offsite
- 14.40 **W. De Clercq**, Onderzoek naar de Gallo-Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland (O.-VI.). Methodologie en eerste resultaten van een multi-disciplinair prospectieonderzoek.
- 15.00 **J. De Beenhouwer**, Onderzoek van terracotta-statuetten : problematiek en methodologie
- 15.20 *Discussie*
- 15.40 *Pauze met koffie*
- 16.10 **A. Vanderhoeven & G. Vynckier**, Een noodopgraving in de Romeinse vicus van Tienen
- 16.30 **W. Vos**, Bunnik-Vechten een Romeins castellum en bijhorende vicus
- 16.50 *Discussie*
- 17.15 *Open forum*

DE VROEGSTE URBANISATIE IN NOORD GALLIË : mogelijke implicaties van recent onderzoek te Tongeren.

Alain Vanderhoeven en Geert Vynckier¹

In deze lezing zullen twee onderwerpen aan bod komen. In het eerste gedeelte wordt ingegaan op de voorflavische bewoningsgeschiedenis van Tongeren. De afgelopen jaren zijn daarover op een aantal plaatsen nieuwe gegevens aan het licht gebracht.

Aan de Kielenstraat is gebleken, dat omstreeks 10 v. Chr. gedurende korte periode militairen aanwezig zijn geweest. Zij zijn verantwoordelijk voor de aanleg van het regelmatige stratennet van de Romeinse stad. In de eerste decennia n. Chr. stonden op dezelfde plek vier tweeschepige woonstalhuizen, waarvan één met bijzondere kenmerken. In de Claudische periode werden ze vervangen door houten woningen, opgericht in Romeins-mediterrane stijl. Na verbouwingen werden deze constructies in as gelegd, waarschijnlijk in 69/70 (Batavenopstand).

Aan de Hondstraat is een gelijkaardige opeenvolging vastgesteld. Vage sporen uit de oudste (militaire ?) fase worden er opgevolgd door een tweeschepig woonstalhuis uit de Tiberische tijd. Omstreeks het midden van de 1ste eeuw vervangt men het door een meer geromaniseerde woning die in 69/70 afbrandt.

Aan de Sacramentstraat is de evolutie enigszins anders verlopen. Een eerste, Claudisch woonstalhuis wordt omstreeks het midden van de 1ste eeuw opgevolgd door een tweede, gelijkaardige constructie, die eveneens in de vlammen opgaat in 69/70. De combinatie van inheemse huizen en rijk, uit de mediterrane wereld geïmporteerd materiaal wekt de indruk dat zich onmiddellijk na de stichting van de civitashoofdplaats vooraanstaande leden van de *Tungri* zich in Tongeren zijn komen vestigen.

In het tweede gedeelte wordt getracht deze Tongerse bevindingen in een breder kader te plaatsen. De mate van succes van de urbanisatie van Noord Gallië is afhankelijk van twee factoren. Enerzijds zijn er stimuli geweest, uitgaande van de Romeinse overheid. Anderzijds is er de mate van ontvankelijkheid door de inheemse samenleving voor een stedelijke levenswijze. De weerslag van Romeinse beslissingen en impulsen kan men terugvinden in de plaatskeuze van de civitashoofdplaatsen, de relatie met het nederzettingssysteem in de late ijzertijd en de rol die het Romeinse leger heeft gespeeld in het ontstaan van de steden. Deze aspecten moeten in principe overal op dezelfde manier tot uiting komen. De inheemse perceptie van een urbane levenswijze blijkt uit de verdere monumentalisering van de stad, de investering in privaatwoningen en in eventuele agrarische en ambachtelijke activiteiten. Hierin kunnen regionale verschillen optreden. De laatste jaren is immers meer en meer gebleken, dat het romaniseringsproces, waarvan de urbanisering een essentieel deel uitmaakt, in Noord Gallië volgens andere lijnen is verlopen in de Nederrijnse vlakte dan in meer zuidelijk gelegen gebieden. Deze verschillen gaan terug tot de voorromeinse ijzertijd en hebben ook hun invloed doen gelden op de stadsontwikkeling in de Romeinse tijd. Ten aanzien van de urbanisering wordt beweerd dat die in de Rijnzone moeizamer verliep dan in de meer zuidelijk gelegen gebieden van Gallia Belgica. In de lezing zal ingegaan worden op de positie die Tongeren in dit geheel inneemt. Sluit de civitashoofdplaats van de *Tungri* aan bij de ontwikkelingen in de noordelijke randzone, dan wel bij het zuidelijk kerngebied van Noord Gallië ?

¹ IAP Buitendienst Tongeren

**AAN IUPPITER OPTIMUS MAXIMUS EN DE GENIUS VAN HET
MUNICIPIUM TUNGRORUM : Atuatuca, het eerste gekende municipium van
Gallia Belgica ?**

Robert Nouwen

In 1990 werd te Tongeren langs de Rodekruislaan (perceel Sectie D,211 p.6) een Romeins wijaltaar gevonden dat van bijzonder belang is voor de geschiedenis van de civitas Tungrorum en haar hoofdstad Atuatuca². Het nieuw gevonden altaar is gemaakt uit een grofkorrelige witgele kalksteen. Het is 51,5 cm hoog, 35 cm breed en 25,5 cm dik. De achter- en zijkanten bleven onversierd. De inscriptie was in een perfecte bewaringstoestand en werd in zes regels aangebracht. Alle woordafkortingen zijn gescheiden door een punt. De tekst luidt als volgt :

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Genio / Mun(icipii) Tung(rorum) / Cat(ius?)
Drousus / sal(arius, -inator, -samentarius) Men(aporum) / v(otum) s(olvit)
l(ibens) m(erito)*

1. 6: *sal(inator?) Men(apius?) vel (civitatis? Men(aporum?))*: M.-Th. Raepsaet-Charlier³

Het monument lijkt te dateren uit 'de 2de helft van de 2de eeuw of misschien het begin van de 3de eeuw. Een gedetailleerde commentaar wordt geboden door W. Vanvinckenroye en M.-Th. Raepsaet-Charlier.

De ontdekking van dit votiefaltaar vormt de direkte aanleiding om na te gaan of een meer overtuigende argumentatie kan geformuleerd worden betreffende de toewijzing van de civitas Tungrorum aan Gallia Belgica of Germania Inferior.

Voor het municipale statuut van Atuatuca bestonden tot voor kort geen rechtstreekse aanwijzingen. Geen enkele bron vermeldde het statuut van de stad. Er bestonden wel voldoende redenen om aan te nemen dat Atuatuca meer dan een vicus was en het statuut van een municipium bezat. Feiten die wijzen in de richting van het municipale statuut van de stad zijn de aanwezigheid van beampten, de structuur en het karakter van de stad, de stadsmuren die met de goedkeuring van de keizer tijdens de tweede helft van de tweede eeuw gebouwd werden, de militaire eenheden die van in het begin, vermoedelijk op basis van een foedus, in de civitas Tungrorum gelicht werden. Hoewel geen feitelijk bewijs vormden deze gegevens een voldoende krachtige argumentatie om met een redelijke waarschijnlijkheid dit statuut te aanvaarden. Het nieuwe votiefaltaar, gewijd aan Iuppiter Optimus Maximus en de Genius van het Municipium Tungrorum, is

² W. VANVINCKENROYE, *Een Romeins votiefaltaar te Tongeren*, in *Limburg*, 73, 1994, p. 225-237.

³ M.-Th. RAEPSAET-CHARLIER, *Municipium Tungrorum*, in *Latomus*, 54, 1995, p. 361-369.

bijgevolg op de eerste plaats belangrijk vanwege de vermelding van Atuatuca als municipium Tungrorum.

Kan op basis van dit nieuwe votiefaltaar de civitas Tungrorum aan Germania Inferior toegewezen worden? Kan deze inscriptie de discussie beslechten betreffende het feit of de civitas Tungrorum onderverdeeld moet worden bij Gallia Belgica of Germania Inferior? Enkele teksten spelen hierin een bijzondere rol, nl. Plinius, *Naturalis historiae*, XXXI, 12 en Ptolemaeos, *Geographica*, II, 9, 4-6. De tekst van Plinius is klaar. De Tungri vormden tijdens de 1ste eeuw n. Chr., maar vóór de bestuurlijke hervormingen van Domitianus, een civitas in Gallia Belgica. Doch bijzonder de tekst van Ptolemaeos is belangrijk omdat zij betrekking heeft op de administratieve indeling van het betreffende gebied tijdens de 2de eeuw. Ptolemaeos maakt een duidelijk onderscheid tussen de provincies Belgica (II, 9, 1 e.v.) en Germania (II, 9, 8). Hij situeerde de Tungri in Gallia Belgica en laat bijgevolg er geen twijfel over bestaan dat volgens hem de civitas Tungrorum tot deze provincie hoorde. Hyginus (Lachman, p. 123 = Thulin, p. 86,10) verwijst naar een situatie op het einde van de 1ste eeuw v. Chr. en is in deze discussie niet ter zake.

Een opschrift uit Bulla Regia (Africa Proconsularis) had de toewijzing van de civitas aan een provincie reeds eerder definitief kunnen oplossen, ware het niet dat de steenkapper met de tekst 'geknoeid' had. Tijdens zijn loopbaan bekleedde de geëerde de functie van "*proc(urator) Aug(usti) ad census in Gallia accipiendos provinc(iarum) Belgicae per regiones Tungrorum et Frisiavonum et Germaniae Inferioris et Batavorum*" - "*procurator Augusti voor het ontvangen van de census in Gallia van de provincies Belgica, in het land van de Tungri en de Frisiavones en Germania Inferior en de Batavi*". De passage scheidt ernstige moeilijkheden en verschillende lezingen werden bijgevolg reeds voorgesteld. De diverse auteurs concluderen wel op basis van deze inscriptie dat de civitas Tungrorum tot de provincia Gallia Belgica behoorde. J.E. Bogaers stelt echter voor de tekst als volgt te lezen: "*provinc. Belgicae et Germaniae Inferioris per regiones Tungrorum et Frisiavonum et Batavorum*". Uit deze tekstreconstructie kan enkel besloten worden dat de civitas Tungrorum deel van Germania Inferior uitmaakte.

Het votiefaltaar gewijd aan Iuppiter en de Genius van het municipium Tungrorum vormde voor W. Vanvinckenroye en M.-Th. Raepsaet-Charlier een mogelijk bijkomend argument om de civitas Tungrorum bij Germania Inferior onder te brengen. In Gallia was immers tot voor kort geen enkel caput civitatis met het statuut van municipium bekend, dit in tegenstelling tot Germania Inferior en Germania Superior. Men kan zich in dit kader de vraag stellen of de Romeinse overheid een verschillende politiek inzake de toekenning van stadsrechten gevoerd heeft in de beide Germaniae en Gallia Belgica. Indien het antwoord positief is, betekent dit dat enkel in de Germaanse provincies municipia werden opgericht. In dit geval dient de civitas Tungrorum in Germania Inferior ondergebracht te worden. In het andere geval is Atuatuca op dit ogenblik de enige stad in Gallia Belgica waarvan het municipale statuut geattesteerd wordt. De wijnscripctie van Tongeren lijkt op die wijze een element aan deze discussie toe te voegen. M.-Th. Raepsaet-Charlier wijst er bovendien op dat deze steden blijkbaar een onderdeel waren van een politiek om in de loop van de 2de eeuw, en met name tijdens de Antonijnse regeringsperiode, het municipale statuut toe te kennen aan

civitas hoofdplaatsen in de beide Germaniae die pas op het einde van de 1ste eeuw georganiseerd werden. De toekenning van het municipale statuut aan Atuatuca is volgens M.-Th. Raepsaet-Charlier in deze context logisch.

Het probleem blijft dat deze analyse ingaat tegen de hoger vermelde bronnen. Met name Plinius en vooral Ptolemaeos plaatsen Atuatuca en de civitas Tungrorum duidelijk in Gallia Belgica. En ook de inscriptie van Bulla Regia laat, indien men de tekst respecteert, geen ander besluit toe. Het is tegelijk onmogelijk om te besluiten dat Gallia Belgica éénzelfde systeem van municipia kende als Germania Inferior en Superior. M.P. Speidel⁴ biedt tenslotte recent nog een belangrijk bijkomend argument om de civitas Tungrorum in Gallia Belgica te situeren. Hij wees erop dat de Germani corpori custodes van de keizer en de equites singulares Augusti blijkbaar uitsluitend werden gerekruteerd bij de Marsaci, de Frisiavones, de Canninefates, de Baetasii en in het bijzonder bij de Batavi en de Ubii (kaart), allen stammen van Germania Inferior. Het feit dus dat de Tungri, hoewel bijzonder bedreven ruiters, geen militairen voor de Germani corpori custodes en de equites singulares Augusti leverden, suggereert volgens M.P. Speidel dat de civitas Tungrorum eerder tot Gallia Belgica dan wel tot Germania Inferior behoorde.

Wanneer tenslotte al deze argumenten kritisch geëvalueerd worden, dient men te stellen dat deze nieuwe inscriptie onvoldoende bewijskracht heeft om de civitas Tungrorum tijdens het principaat bij Germania Inferior onder te brengen. Van belangrijke andere steden in Gallia Belgica, zoals bv. Bavay, wordt het statuut immers niet geattesteerd. Bijgevolg kan men geen besluiten formuleren betreffende de stadsrechterlijke politiek van de Romeinse overheid op basis van het statuut van de civitas hoofdplaatsen voor zover deze gekend zijn.

⁴ M.P. SPEIDEL, *Riding for Caesar. The Roman Emperors' Horse Guard*, 1994, p. 38 e.v.

INHEEMS ROMEINSE BEWONING IN MIDDEN-DELFLAND : site en offsite

Heleen van Londen⁵

De regio Midden-Delfland is gelegen tussen de steden Delft, Rotterdam en Den Haag. Om stadsuitbreiding te voorkomen heeft de overheid de regio bestemd voor recreatie, landschapsontwikkeling en glastuinbouw. Sinds 1988 is de Landinrichtingsdienst (LBL) bezig met de grootscheepse herinrichting van het voormalige polderlandschap. Reeds bij de voorbereiding van de plannen is aandacht besteed aan archeologie. Een inventarisatie en waardering van vindplaatsen leidden tot een lijst van vindplaatsen die opgegraven moesten worden. Het Instituut voor Prehistorie van de Universiteit Leiden en het Instituut voor Pre- en Protohistorie Albert Egges van Giffen (IPP) van de Universiteit van Amsterdam werden beide verzocht het gravende onderzoek te verrichten.

Midden-Delfland behoort tot één van de grootschalige landinrichtingsprojecten waar archeologie volwaardig meedraait in de afweging van de belangen. Het project vervult in Nederland een voorbeeldfunctie. Het biedt niet alleen nieuwe mogelijkheden in de omgang met de archeologie (behoud en beheer versus opgraven), ook de procedurele kant (planologie en overlegstructuren) is verder ontwikkeld.

Het IPP heeft zich vanaf 1990 met name bezig gehouden met onderzoek naar de inheems Romeinse bewoning in het gebied. Aandacht ging vanzelfsprekend uit naar de nederzettingen (sites), maar de laatste jaren ook in toenemende mate naar de landelijke omgeving (offsite). Het thema van cultuurlandschappen is gebruikt als theoretisch kader. Voor het onderzoek naar het omliggende land moeten andere methoden gehanteerd worden dan voor de nederzettingen. Offsitesporen b.v. zijn meestal niet te vinden met boringen en veldkartering.

Kennis van de fysieke elementen van cultuurlandschappen blijkt van onschatbare waarde voor behoud en beheer van vindplaatsen. Een te beschermen eenheid hoeft immers niet meer een "stip" in te houden. Het blijkt tevens voor ontwerpers van landschappen makkelijker te zijn om met zones te werken die ingepast moeten worden in de plannen dan met stippen.

Patronen in de landinrichting die archeologisch waargenomen zijn kunnen zelfs als basis genomen worden voor het nieuwe ontwerp, waardoor de historische beleving van de hedendaagse omgeving vergroot wordt.

Het Midden-Delfland project staat op de drempel van de derde fase. De eerste bestond uit de inventarisatie en waardering, de tweede uit opgravingen. Met de huidige inzichten wordt nu in de derde fase getracht een meer preventief beleid te ontwikkelen. Dit gebeurt ondermeer door de combinatie van prospectie en ontwerpaanpassing. Tevens is ten doel gesteld een beheerplan op te stellen hoe met de te behouden vindplaatsen moet omgegaan worden. Een dergelijk plan zal een tijdbesteding van 20 tot 30 jaar moeten krijgen.

⁵ IPP Universiteit van Amsterdam

ONDERZOEK NAAR DE GALLO-ROMEINSE AANWEZIGHEID IN HET MEETJESLAND (O. -VI.). Methodologie en eerste resultaten van een multidisciplinair prospectieonderzoek.

Wim De Clercq en Hugo Thoen⁶

Geografische en bodemkundige lokalisatie

Het Meetjesland is een gebied met een agrarisch en klein-industrieel georiënteerde economie, gelegen in het noordwesten van Oost-Vlaanderen. Het strekt zich *grosso modo* uit van de Nederlandse grens tot de Poekebeek en van de grens met West-Vlaanderen tot de Gentse kanaalzone. Dit gebied vormt zeker geen bodemkundige of landschappelijke entiteit op zich en binnen de regio van 400 km² wordt dan ook een grote variëteit aan landschappelijke en bodemkundige eenheden waargenomen. Als hoofdentiteiten onderscheiden we: 1. in het noorden een brede stuifzandgordel van Maldegem tot Eeklo die van Z naar N doorsneden wordt door de Ede; 2. centraal westelijk een gemiddeld 20 à 25 m hoog gelegen golvend cuestasgebied bestaande uit een zeer klei- en grindrijke bodem; 3. centraal oostelijk een vrij vlak gebied waarin afwisseld stuifzandruggen en gebieden met invloed van ondiep tertiair een weinig uitgesproken microreliëf uitmaken; 4. een zuidoostelijk vlak tot licht golvend gebied met de alluviale zone van de Kale (bovenloop van de Durme) en de haar flankerende langgerekte (lemig) zandruggen; 5. tenslotte een golvend, vruchtbaar lemig zand en zandleemgebied in het zuidwesten, van west naar oost doorsneden door de Poekebeek. Deze variëteit in bodemkundige eenheden, weerspiegelt ongetwijfeld een corresponderende diversiteit in landschapstypes en vegetatie evenals een verschillend menselijk gebruik al naargelang de "natural resources".

Antecedenten en methode van onderzoek

De diversiteit in zowel bodemkundige als landschappelijke samenstelling opent interessante perspectieven om de aanwezigheid van de Gallo-Romeinse bewoning binnen de regio te onderzoeken. Bovendien noodzaakten de positieve onderzoeksactiviteiten in de omringende gebieden zoals het Land van Waas (H. Thoen), de Leie-Schelde regio (F. Vermeulen) en de regio rond Aardenburg (J.A. Trimpe Burger), evenals de steeds toenemende landname door bouwactiviteit, tot een homogenisering van de onderzoeksactiviteit op inter-regionale en regionale schaal.

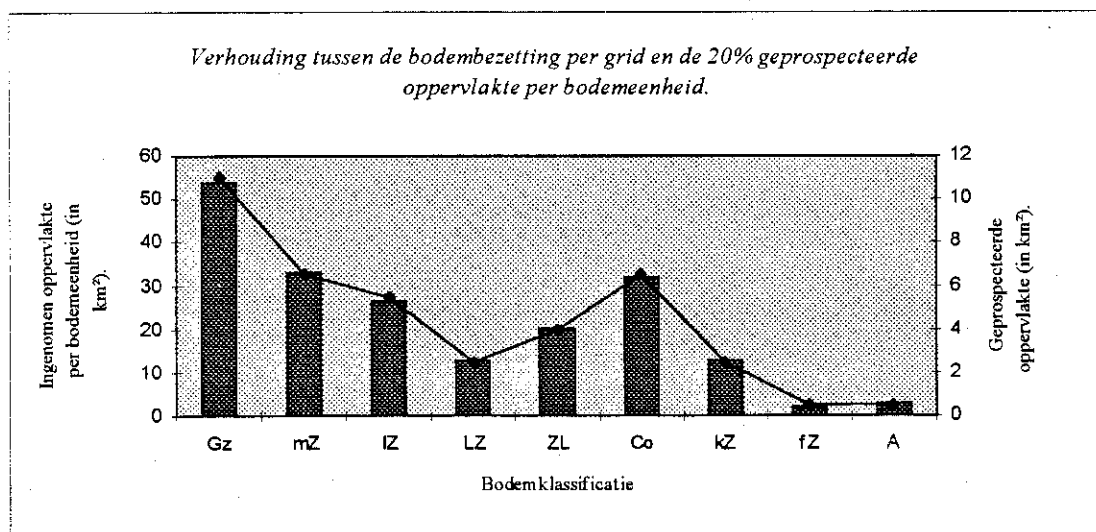
Tot voor tien jaar werd de aanwezigheid van Gallo-Romeinse bewoning in het Meetjesland algemeen als vrij beperkt beschouwd. De luchtfotografische ontdekking van de militaire basis van Maldegem door J. Semey en J. Vanmoerkerke en de daarop volgende opgraving ervan door H. Thoen⁷, brachten een eerste kentering teweeg in dit pejoratief beeld. Het besef dat de inplanting van deze militaire infrastructuur, behoudens uit algemeen strategische overwegingen, ook in relatie kon staan tot een burgerlijke aanwezigheid in het hinterland, leidde tot een opvoering van de onderzoeksactiviteiten. In dit kader werd een repertorium opgesteld van vondsten,

⁶ Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent

⁷ Thoen, 1991, pp. 185-200.

gerangschikt per gemeente. De voortdurende inbreng van nieuwe luchtfotografische ontdekkingen, prospectietheses binnen het gebied en enkele noodopgravingen, leidden vrij snel tot een drastische, positieve wijziging in de kennis van de Gallo-Romeinse bewoning in de regio.

Het zo ontstane verspreidingspatroon van "sites" reflecteert echter in de eerste plaats de distributie van onderzoek en staat hoe dan ook ver af van een meer realistisch beeld. De systematische luchtfotografische- en terreinprospectie van de zandruggen in het noordelijke deel van de Kale-vallei brachten bv. een groot aantal vindplaatsen aan het licht, terwijl het (vruchtbare) zuidelijk zandleemgebied van onderzoek verstoken bleef en bijgevolg ook geen enkele nederzetting scheen te bevatten. Om deze onevenredige onderzoeks-distributie te verhelpen en om tot een wetenschappelijk breder onderbouwd beeld te komen, werd besloten om op een statistisch relevant aantal bodemkundige eenheden een evenredig prospectieonderzoek uit te voeren.⁸ Concreet werd geopteerd om d.m.v. een 8 km brede en 27 km lange doorsnede ("transect") van 216 km² het studiegebied volledig te doorsnijden van N naar Z (fig.1). Hierbij worden de reeds geprospecteerde gebieden vermeden. De zone is onderverdeeld in grids van 1x1km, elk op hun beurt onderverdeeld in 4 subgrids van 500 x 500 m. Binnen het transect zijn alle landschappelijke en bodemkundige eenheden vertegenwoordigd. Het sterkst aanwezig zijn de stuifzanden, gevolgd door de cuestagebieden en de zandruggen. De eigenlijke prospectie wordt uitgevoerd op basis van een "sampling" strategie waarbij op evenredige wijze 20% van elke bodemkundige entiteit wordt geprospecteerd.

Deze proportionele benadering impliceert bv. dat 20 % prospectie op de dominerende stuifzanden, tot meer te prospecteren oppervlakte leidt dan 20 % prospectie op de schaarsere zandleemgronden. De prospectie-eenheden zijn de subgrids van 500 x 500 m. De 20 % is binnen ons gebied het maximum aan mogelijke "sample fraction", rekening houdend met de aanwezigheid van bossen, weilanden, industriegebieden, dorps- en stedelijke kernen, waarbij bovendien slechts die subgrids in aanmerking komen die voor meer dan 50 % prospecteerbaar zijn. Binnen elke gekozen sampling eenheid wordt vervolgens terreinprospectie uitgevoerd en worden anomalieën op

⁸ Dit project loopt over een periode van twee jaar en wordt gefinancierd door het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

luchtfoto onderzocht. Naast deze onderzoeksmethode, wordt tevens geopteerd om een aantal van de ontdekte sites aan een kleinschalige proefopgraving te onderwerpen, dit om zowel een eerste inzicht in de chronologie te verwerven, als om de mate van erosie en bewaring vast te stellen. Tenslotte worden ook alle grote infrastructuurwerken welke een ingreep in de bodem impliceren, gecontroleerd.

Door deze meervoudige aanpak: repertoriëring van vondsten, gerichte terreinprospectie, luchtfotografie, proefopgravingen en controle van bouwwerken, wordt getracht een zo ruim mogelijk gefundeerd beeld van de Gallo-Romeinse bewoning in het gebied te verkrijgen. Het uitgangspunt van de studie vormt het regionaal gebaseerd onderzoek⁹, waarbij het concept "regio" door ons in deze onderzoekscontext als arbitrair afgebakend, heterogeen geheel van landschappelijke en bodemkundige entiteiten wordt beschouwd waarin de mens ageert op basis van economische, politieke, sociale en religieuze factoren. Centraal hierin staat de verhouding van de mens tot het landschap, i.e. de verhouding van de mens in de Romeinse tijd tot de natuurlijke grondstoffen in de ruimste betekenis van het woord (klei, ijzer, hout, steen, water, vruchtbare grond,...). De concreet aangewende onderzoeksmethode is -samengevat- een regionaal gebaseerde en ecologisch gestratificeerde sampling techniek¹⁰. De combinatie tussen een zuiver statistische benadering enerzijds, en de gerichte lokalisering van de te prospecteren subgrids anderzijds, is noodzakelijk gezien de huidige toestand geen ideaal natuurlijk landschap betreft, dan wel een deels bewoond, deel agrarisch en deel industrieel aangepast cultuurlandschap.

Het spreekt vanzelf dat het opstellen van een distributiekaart niet het uiteindelijke doel vormt; het is enkel een -noodzakelijke- afgeleide. Niet alleen is het trouwens zeer onwaarschijnlijk dat deze kaart een volledig patroon reflecteert -een ongekend aantal sites kunnen reeds vernield zijn of nog onontdekt zijn- bovendien roept een distributiekaart een statisch beeld op van een socio-economisch en cultureel dynamisch geheel waarvan niet enkel het concept "site" (hier begrepen als bewoningssitus *sensu stricto*) als uitgangspunt mag gesteld worden, dan wel de interactie van de mens tot het landschap in zijn totaliteit (bv. de vele off-site activiteiten). We opteren daarom de sampling techniek, die als methode *an sich* heel wat succes kende medio jaren '80 in Groot-Brittannië¹¹, binnen ons gebied als *noodzakelijke minimale en verantwoorde basis* te hanteren voor verdergezet en gericht nederzettingsonderzoek in de toekomst. Tenslotte hopen wij toch op het basisvlak van de repertoriëring, een beleidsgerichte stap te ondernemen in de richting van een toekomstig afdoend beheer ("management") van de archeologische sites in dit gebied.

Enkele opmerkelijke Gallo-Romeinse nederzettingen in de regio

De opvoering van het archeologisch onderzoek in de regio leidde recent tot de ontdekking van een aantal nieuwe sites. Bovendien tekent zich binnen het gamma gekende nederzettingen een opmerkelijke functionele en structurele diversiteit af.

⁹ Binford, 1972, p. 160; Mills, 1985, p. 39.

¹⁰ Cherry & Shennan, 1978, pp. 17-18.

¹¹ Zie bv. de bijdragen in: Thompson & Macready, 1985 en Millet & Haselgrove, 1985.

Chronologisch menen wij eerder van een homogeen- voornamelijk 2de en 3de eeuws- patroon gewag te kunnen maken. We belichten in dit verband drie sites:

1. Op het draaipunt en de splitsing van de Kale (bovenloop Durme) van Z-N naar W-O loop, treffen we een opmerkelijk uitgestrekte nederzetting aan (20 à 25ha) in *Merendree*. Alhoewel een groot deel van deze site reeds verwoest werd door bouwactiviteiten, liet luchtfotografie, prospectie en noodopgraving toe een initieel inzicht te verkrijgen in de aard en chronologie van de site¹². De uitgestrektheid van de nederzetting, de massale hoeveelheid van ijzerslakken verspreid over het hele site-areaal, de aanwezigheid van minimum één Romeins wegtracé en de opvallende graad van welstand (hoge graad van import) laten ons toe deze nederzetting te karakteriseren als een centrum met centraliserende en distributieve functie voor het omgevende gebied, met bovendien toegang tot het uitgebreide Gallo-Romeinse macro-economisch netwerk. Recent noodonderzoek leidde tot de lokalisatie van een wegtracé en bewoningssporen, waaronder een ovenstructuur en een imposante voorraadkuil. Bovendien vormt deze site het eindpunt van een lange keten van voornamelijk kleine agrarische nederzettingen in de Kale vallei. De situering van dit Gallo-Romeins dorp langsheen de Kale, op de grens van het zandleemgebied met de klei-en zandleemregio's, plaatst de site op de grens tussen economisch potentieel gedifferentieerde gebieden.

2. Vier km ten N van Merendree, troffen we bij terreinprospectie in het voorjaar van 1994 een minimum twee hectaren grote artisanale nederzetting aan op het eindpunt van de cuesta Oedelem-Zomergem, te *Zomergem-boven*. Deze nederzetting met Ijzertijd antecedenten¹³ is gelegen op een kleiopduiking. Archeologisch onderzoek leidde tot de ontdekking van een omvangrijk houten gebouw, waarschijnlijk een bedrijfsgebouw, samen met kleiwinningsputten en honderden fragmenten van misbakken dakpannen. De onderzochte zone dateert uit de tweede helft van de tweede - begin derde eeuw. In tegenstelling tot contexten uit dezelfde tijd te Merendree, treffen we na kwantificering van het aardewerk uit Zomergem een dominantie aan handgevormd en / of licht gedraaid aardewerk, terwijl in Merendree de importgoederen zoals terra sigillata, gemiddeld aardewerk, kruikwaar, amforen en glas in aanzienlijk grotere proporties vertegenwoordigd zijn.

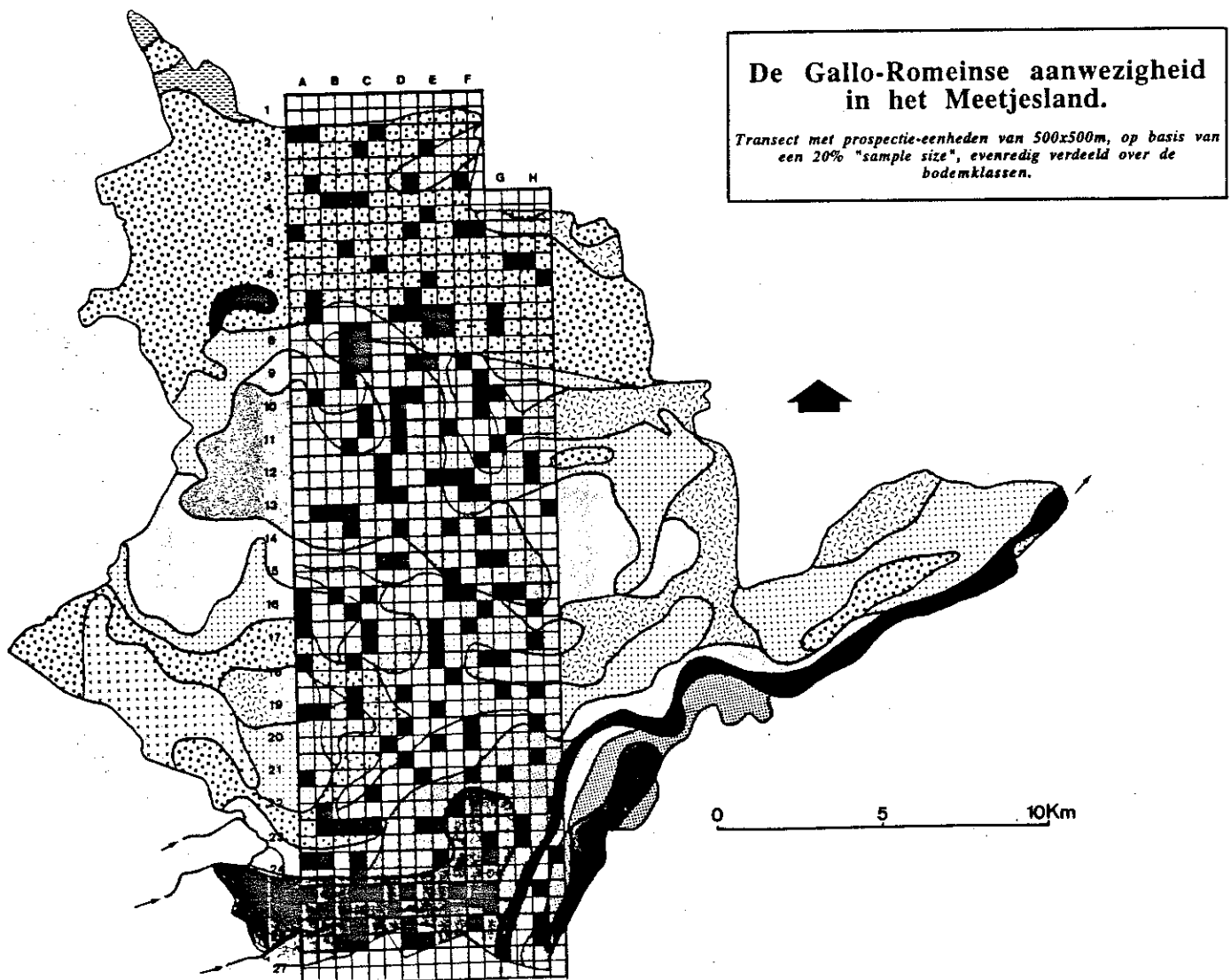
3. Bij onze eerste prospectie in het vruchtbare zandleemgebied langsheen de Poekebeek, 5 km ten Z van Merendree, lokaliseerden we in *Nevele* een steenbouwsite vlakbij een bocht in de beek, op een naar het N gerichte helling. Over het functionele karakter van deze nederzetting tasten we voorlopig nog in het duister. Een prospectie met ingreep in de bodem uitgevoerd in januari jongstleden, toonde echter de aanwezigheid van zware funderingen in Doornikse kalksteen, Romeinse fresco's met paneelbeschildering, vloerbeton, mortel en een grote hoeveelheid aan schelpen (oesters, wuloksen, mossels, cardium). De steenbouwfase dateert uit de tweede eeuw, maar sommige vondsten en sporen gaan terug tot de eerste eeuw en de late ijzertijd. Enkele fragmenten van vermoedelijke misbaksels wijzen wellicht op de aanwezigheid van een pottenbakkersatelier.

¹² Semey & Vermeulen, 1986; De Clercq, 1995.

¹³ De Clercq & Thoen, 1995, pp. 73-76.

Bibliografie

- Binford L., 1972. A Consideration of archaeological Research Design. In: *An archaeological Perspective.*, London, San Francisco, New York, pp. 135-162.
- Cherry J.F. & Shennan S., 1978. Sampling cultural Systems: some Perspectives on the Application of probabilistic regional Survey in Britain. In: Cherry J.F., Gamble C. & Shennan S., *Sampling in contemporary British Archaeology.* BAR British Series, 50, p. 17-48.
- De Clercq W., 1994-1995. *De Gallo-Romeinse aanwezigheid in Merendree (Nevele, O.-VI). Een archeologische survey.* Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent.
- De Clercq W. & Thoen H., 1995. IJzertijdvondsten te Zomergemboven., *Lunula*, pp. 73-76.
- Mills N., 1985. Sample Bias, regional Analysis and Fieldwalking in British Archaeology. In: Haselgrove C., Millet M., & Smith I. (eds). *Archaeology from the Ploughsoil. Studies in the Collection and Interpretation of Field Survey Data.* Sheffield, pp. 39-47.
- Semey J. & Vermeulen F., 1986. Gallo-Romeins te Merendree. *Archeologie*, 1, p. 20.
- Thoen H., 1991. Le camp Romain de Maldegem (Flandre Orientale, Belgique) et les invasions des Chauques en 172-174 de notre ère. In: Thoen H., Bourgeois J., Vermeulen F., Crombé F. & Verlaeck K., *Studia Archaeologica. Liber Amicorum Jacques A.E. Nenquin.*, Gent, pp. 185-200.
- Macready S. & Thompson F.H. (eds.), 1985. *Archaeological Field Survey in Britain and Abroad.*, London.

ONDERZOEK VAN TERRACOTTA-STATUETTEN : problematiek en methodologie

Jan De Beenhouwer

Onze kennis van de terracotta's uit de Gallo-Romeinse periode is de laatste jaren in een stroomversnelling terecht gekomen. Omwille van hun geringe esthetische waarde werden zij onterecht ook als archeologisch object lange tijd miskend. In essentie zijn het immers in massa vervaardigde voorwerpen. Met behulp van meestal tweedelige mallen, werden zij in grote oplagen geproduceerd en verspreid over een ruim afzetgebied. De ateliers bevinden zich hoofdzakelijk in twee gebieden met elk een eigen technische visie op de produktie : Centraal-Gallië en Oost-Gallië. De Centraal-Gallische ateliers zijn voornamelijk geconcentreerd in en rond de vallei van de Allier, een bijrivier van de Loire. De Oost-Gallische ateliers zijn voornamelijk gelegen langs de Rijn en de Moezel. Door een eerder gebrekkige kennis van de ateliers, vormt het maken van een repertorium dat een zo volledig mogelijk beeld geeft van een geografisch goed afgebakende regio een onontbeerlijke stap om vooruitgang te boeken in het onderzoek van de terracotta-statuetten. België bekleedt hier een bijzondere plaats. Wij vormen immers de enige moderne geografische regio waar zowel de Centraal-Gallische als de Oost-Gallische productiecentra in vrijwel gelijke mate hun produkten konden afzetten. Bij ons wordt de raaklijn zichtbaar van de invloedssfeer van deze concurrerende produktiegebieden. Tot nu toe werden ca 1140 fragmenten gerepertoireerd. De basis van dit repertorium wordt gevormd door een fotocatalogoog die aan zeer strikte criteria beantwoordt. De voorwerpen zijn verspreid over tientallen musea en privécollecties. Daarom diende een mobiel systeem ontwikkeld waarbij de beeldjes steeds op een constante wijze belicht kunnen worden. Eén van de belangrijkste aspecten is de nauwkeurigheid van de maat. Het gaat immers om serieprodukten. Geringe verschillen in grootte kunnen belangrijk zijn om de evolutie van een bepaalde serie te kunnen schetsen. In de ideale omstandigheden, wanneer wij te maken hebben met volledig exemplaren van eenzelfde serie volstaat een tekstueel aangegeven hoogtemaat om de vergelijking te kunnen maken van verschillende generaties, op voorwaarde dat de sokkelhoogte door de ambachtsman op gelijke hoogte werd afgesneden. Wanneer wij fragmenten willen vergelijken met volledige exemplaren wordt het moeilijker. Daarom hebben wij er naar gestreefd een vast raster te projecteren op de achtergrond. Dit maakt exacte vergelijkingen mogelijk van alle denkbare zones van het statuet en dit in alle mogelijke richtingen. De individuele foto's en niet de typologie vormen zo de basis voor alle verder onderzoek.

Een tweede luik van ons onderzoek, naast het catalogiseren van de vondsten, is een technische analyse van de vondsten, waarbij zowel de produktietechniek wordt geanalyseerd als de gebruikte pasta. In een eerste fase worden de voorwerpen onderworpen aan een grondige macroscopische observatie. Hierbij wordt in de eerste plaats gelet op de gebruikte moulagetechniek. Het oppervlak van het statuet en de naden, geven zo in de meeste gevallen onmiddellijk uitsluitel over een Oost-Gallische of Centraal-Gallische herkomst. Wanneer dan later naar parallellen wordt gezocht is op die manier een eerste belangrijke selectie doorgevoerd. In de tweede plaats trachten we onderscheid te maken tussen details die voor het bakken aanwezig waren en afkomstig zijn van het origineel ontwerp, van één of meerdere herwerkingen van de mal en details

die na het bakken zijn aangebracht. De positie van het luchtgat, de vorming van de binnenholte en de afwerking van het standvlak kunnen nog belangrijke aanvullende informatie geven. Tenslotte kunnen engobes en beschilderingssporen een idee geven van het oorspronkelijk uitzicht en een verbindingsschakel vormen tussen verschillende losse individuen op het vlak van de herkomst. Daarnaast is er de beschrijving van de pasta waarbij de hardheid en de kleur van de kern van de scherf worden genoteerd. Gedeeltelijk gebeurden de waarnemingen op een klein deel van het breukvlak dat afgekrabd werd zodat een bruikbaar oppervlak van enkele millimeter een correcte kleurwaarneming toeliet en een summiere observatie van de bestanddelen van de pasta. Binnen eenzelfde depotvondst kan deze methode, gebaseerd op macroscopische kenmerken resultaten boeken. De invloed van de bodem op de scherven is dan voor de ganse vondst gelijk. Eventuele macroscopische verschillen in hardheid en kleur, inclusies en sporen op het oppervlak kunnen dan als kenmerkend gelden. Het wordt evenwel moeilijk wanneer voorwerpen van zeer verschillende herkomst worden vergeleken. Wij geven er daarom de voorkeur aan een splinter van het breukvlak weg te nemen die na kleurbepaling en los van het statuëet voorbereid kan worden voor petrografische analyse. Op een kleine oppervlakte van enkele mm kan de matrix en het opvulmateriaal worden beoordeeld en permanent beschikbaar blijven voor vergelijking. De methode laat toe de korrelconcentratie te meten en de grootste korrels te identificeren. Een bijkomend voordeel is dat vooraf ook de natuurlijke breuk kan worden geobserveerd. De uiteindelijke beoordeling dient samen te gaan met het hele voorafgaand onderzoek naar de produktietechniek, eventuele beschilderingssporen en de verhouding tussen en binnen de series. Vanuit de op die manier bekomen resultaten vloeien dan gefundeerde vraagstellingen rond de herkomstproblematiek die door een beperkte chemische analyse van goed geselecteerde fragmenten kunnen worden beantwoord. Wij kunnen het onderzoek voorstellen als een piramide met een brede basis die bestaat uit macroscopische observaties, daarboven een zo breed mogelijk petrografisch onderzoek en tenslotte een zo beperkt mogelijke chemische analyse.

Het derde luik van ons onderzoek moet er toe leiden de vraag naar de betekenis en de functie van de statuëetten te achterhalen. Hoewel de laatste jaren veel papier over de statuëetten is gevloeid, blijft de vraag naar de uiteindelijke betekenis vrijwel onbehandeld. Dit is voornamelijk te wijten aan het feit dat doorgaans alle aandacht van de onderzoekers gaat naar de typologische en stilistische kenmerken en dat de vondstcontext vrijwel onbehandeld blijft. Het onderzoek van de context vormt daarom een belangrijk onderdeel van ons onderzoek met die beperking weliswaar dat vele oude vondsten en jammer genoeg ook recente, vaak in zeer ongunstige omstandigheden het licht zagen. Om vooruitgang te boeken in een materiaalstudie is de wisselwerking met het veldonderzoek essentieel. Het site van Hofstade "Steenberg" illustreert uitstekend waartoe die wisselwerking kan leiden. Tussen 1946 en 1951 hebben opgravingen geleid tot de ontdekking van een Gallo-Romeins fanum te Hofstade. Dit heiligdom kende tenminste twee bezettingsfasen. Twee kuilen met een uiterst rijke inhoud werden geïnterpreteerd als favissae, gegraven tijdens de eerste bezettingsfase, in de eerste jaren van de tweede eeuw. Een derde kuil werd gesneden door de funderingen van de cella. Deze bevatte hoofdzakelijk de verbrande resten van een door vuur verwoest gebouw. De archeologische vondsten zouden de brand dateren kort voor het midden van de tweede eeuw, waarna de tweede tempel werd opgericht. Maar, de vooruitgang in de archeologische wetenschap, en vooral de vooruitgang in de studie van de terracotta-statuetten, werpt een nieuw licht op de chronologische evolutie van de tempel en op

het begrijpen van de favissae. Nieuw onderzoek bewijst dat de drie kuilen chronologisch en topografisch met elkaar in verband staan en een rituele functie vervullen in verband met de heropbouw van de tempel, waarschijnlijk in het derde kwart van de tweede eeuw. Voor het eerst is het mogelijk een goede duiding te geven aangaande de aard en de functie van dergelijke votiekuilen, die vaak algemener "favissae" worden genoemd.

EEN NOODOPGRAVING IN DE ROMEINSE VICUS VAN TIENEN

Alain Vanderhoeven en Geert Vynckier

Eind 1995 en begin 1996 voert het IAP een noodopgraving uit op een terrein aan de Zijdellingsestraat te Tienen. Het onderzoek gebeurt met de medewerking van de stad Tienen en de bouwmaatschappij Famibouw NV. Het door nieuwbouw bedreigde areaal bevindt zich in de noordwestelijke randzone van de Romeinse vicus. De weg die in de oudheid Tienen met Elewijt verbond doorkruist het opgravingsterrein. Hij bestaat uit een dunne kiezellaag die vrij onregelmatig is neergelegd. Een eerste inventaris van de munten en van de goed dateerbare terra sigillata leert ons dat de bewoning er omstreeks het midden van de 1ste eeuw startte en ophield aan het einde van de 2de eeuw of het begin van de 3de eeuw. De bewoningssporen laten zich in twee grote fasen opdelen.

De oudste duidelijke herkenbare constructie dateert uit de tweede helft van de 1ste eeuw en het begin van de 2de eeuw. Het is een langwerpige houtbouw, slechts 3,60 m breed en minstens 55 m lang, parallel aan de straat aangelegd. De totale lengte is niet te achterhalen, aangezien het gebouw in twee richtingen buiten het voor onderzoek toegankelijk terrein verderloopt. Mogelijk maakte het deel uit van een veel groter complex. Er zijn verschillende constructiefasen in te herkennen. In de goed bewaarde gedeelten tekent zich om de ca. 1,5 m een standgreppel af met daarin telkens vier paalsporen. In de lengteas van het gebouw zijn op onregelmatige afstand paalkuilen zichtbaar, mogelijk van middenstaanders die de nok van het zadeldak steunden. Vergelijkbare constructies zijn ons niet bekend. Het geheel vertoont nog het meest verwantschap met de houten *horrea*, die we vooral kennen van Romeinse legerplaatsen. Tussen het *horreum* en de straat bevindt zich een met stenen en kiezel verhard wegdek, naar alle waarschijnlijk aangelegd om de toegankelijkheid van het gebouw te bevorderen.

In de eerste helft van de 2de eeuw wordt deze constructie ontmanteld. Van de daarop volgende gebouwen vallen alleen maar de gedeelten die onmiddellijk aan de straat grenzen binnen het opgravingsterrein. Duidelijk herkenbaar is een rij uitgebroken stenen pijlers, onderdeel van een portiek, en gedeelten van één of twee houten constructies en van één steenbouw. Hoe die eruit gezien hebben weten we niet.

We zijn beter ingelicht over de activiteiten die zich in en rond deze gebouwen hebben afgespeeld. Uit de grote hoeveelheden smeltkroesen en bronslakken blijkt, dat hier gedurende een groot gedeelte van de 2de eeuw bronsgieters actief zijn geweest; verder vonden we uitgestrekte pakketten versplinterd runderbot. Men neemt aan dat dit het afval is van artisanale beenverwerking (systematische extractie van merg en produktie van vet en lijm).

Twee materiaalgroepen illustreren de handelscontacten die de vicus onderhield met de buitenwereld : amforen en zoutcontainers. De typenlijst van de amforen is karakteristiek voor de 2de eeuw in onze streken : de meeste wijzen op invoer van Spaanse olijfolie (D20) of Zuidgallische wijn (G4). Slechts een gering aantal bevatte vissaus (D7/11). Goed vertegenwoordigd zijn ook de amfoortypes van regionale (Rijnlandse ?) herkomst. De scherven van zoutcontainers liggen hoofdzakelijk geconcentreerd op één plek van het opgravingsterrein. Het gaat om fragmenten van verzschillende individuen. Men neemt aan dat dit materiaal werd aangevoerd vanuit het gebied van de *Morini*.

De bovenste vulling van een aantal 2de-eeuwse kuilen bevatte brandafval. Indirect wijst dit erop, dat het door ons onderzochte gedeelte van de vicus in de tweede helft van de 2de eeuw in as werd gelegd. Het terrein lijkt nadien definitief verlaten te zijn geweest. Materiaal uit de 3de eeuw is schaars en laatromeinse vondsten ontbreken volledig.

BUNNIK-VECHTEN : een Romeins castellum en bijhorende vicus

Wauter Vos

Bedreiging van de Limes

In het midden van Nederland, tussen Utrecht en Arnhem, ligt de rijksweg A12. Deze weg wordt binnenkort door Rijkswaterstaat verbreed in het kader van het groeiende autoverkeer. Ook in de gemeente Bunnik bij het plaatsje Vechten moet deze verbreding plaatsvinden. Hier echter kan Rijkswaterstaat niet ongestoord haar gang gaan, aangezien zich daar in de bodem een archeologisch monument bevindt: de Romeinse overblijfselen van het castellum *Fectio* en de bijhorende vicus.

Op dit moment onderzoekt de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek de toekomstige uitbreiding van de rijksweg A12; een smalle strook van c. 400 m. lang en 25 m. breed. Het gaat hier om een noodopgraving langs de *limes*, die voor het grootste gedeelte wordt bekostigd door Rijkswaterstaat. In feite werkt hier een Malta-principe: *de verstoorder betaalt*. Het onderzoek is in mei 1995 gestart en zal zeker tot de zomer van 1996 voortduren.

De opgravingsgeschiedenis

Vechten heeft een lange opgravingsgeschiedenis. In de 17e eeuw stond het plaatsje bekend om haar "talrijke vondsten van Romeinse snuisterijen". Aan het eind van de vorige eeuw vond er voor het eerst "bodemkundig onderzoek" plaats. Er werd wederom een fort gebouwd, ditmaal ten behoeve van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Bij die werkzaamheden kwamen ook vele Romeinse vondsten tevoorschijn. Vermoedelijk werden grote delen van de vicus en een grafveld toendertijd vernield.

De belangstelling was echter gewekt en al spoedig werd echt archeologisch onderzoek gedaan door Holwerda, Remouchamps en Van Giffen in met name het castellum. In de dertiger jaren van deze eeuw onderzocht Braat een gedeelte aan de oostkant van het castellum en hij stuitte daarbij op sporen van de vicus.

De R.O.B. hield de "kleinschalige graaftraditie" van Vechten in stand en onderzocht een aantal kleine werkputten in 1969, 1970, 1981, 1989 en 1991. Nu in 1995/1996 wordt een betrekkelijk lang aaneengesloten terrein opgegraven, waardoor er hopelijk wat meer zicht komt op de omvang, datering, periodisering en lay-out van de vicus van *Fectio*.

Fectio

In het eerste decenium van de 1e eeuw n. Chr. bouwde het Romeinse leger drie grote legerkampen in Nederland van waaruit, in het kader van de Elbe-politiek, het Vrije Germanië veroverd diende te worden. Het zijn de vroeg-Romeinse castella te Nijmegen, Velsen en Vechten.

Het waren strategisch gekozen plaatsen, bijvoorbeeld op de splitsing van waterwegen. Vechten werd gebouwd op de splitsing van Rijn en Vecht van waaruit men via het Oer-IJ de Noordzee kon bereiken.

Tijdens Claudius werd de Elbe-politiek opgegeven en richtten de Romeinen een grenszone in langs de Rijn (Kromme Rijn, Oude Rijn). De *limes* was daar en hield stand, afgezien van een kleine ontsporing in 69 A.D., tot het midden van de derde eeuw n. Chr.

Het castellum *Fectio* verloor zijn offensieve functie en maakte deel uit van de *limes*. Er ontstond ergens in de eerste helft van de 1e eeuw een kampdorp, vicus, bij het fort. De precieze omvang en het aantal inwoners van de vicus is niet met zekerheid vast te stellen, maar aangezien de enorme hoeveelheden vondstmateriaal moet het een aanzienlijke nederzetting zijn geweest.

De bewoners van de vicus vormden vermoedelijk een mengeling van inheemse en uitheemse oorsprong. Zeker is de aanwezigheid van (binnen)schippers uit *Tongeren*. Zij wijdden een altaar aan de godin Viradecdis. De *nautae* hebben zich ongetwijfeld gevestigd in de Vechtense vicus, dichtbij hun belangrijkste opdrachtgever, het Romeins leger.

De huidige opgravingen tonen aan dat de nederzetting zeker tot begin 3e eeuw bewoond is geweest. Toch weten we op dit moment relatief weinig van de bewoning. De enige aanwijzingen zijn de grote hoeveelheden aardewerk, munten, fibulae en andere vondsten die duiden op intensieve bewoning van het terrein. Overduidelijke sporen van bebouwing zijn, evenals in het verleden, niet tot nauwelijks naar boven gekomen. Waterputten, (afval)kuilen en greppels zijn er daarentegen in overvloed.

De problematiek "herkenbare vondsten, onherkenbare gebouwen?" zal deze middag dan ook ter sprake komen. Het onderzoek naar de lay-out van de vicus bevindt zich echter nog in een beginstadium. De vele opgravingen van de laatste honderd jaar moeten nog in- en aan elkaar gepast worden. Ook de relatie tussen castellum en vicus, de datering en periodisering staan nog op het programma in de toekomst.

LIJST DER DEELNEMERS

Aarts J., De Boelelaan 1105, NL-1081 HV Amsterdam
Allers W., Hoogstraat 10, 9185 Wachtebeke
Angenon J., Jean Jaureslaan 74, 9050 Gentbrugge
Annaert R., Doornveld 1, 1731 Asse
Bastiaens J., Krijgslaan 281-S8, 9000 Gent
Bauters L., W. Wilsonplein 2, 9000 Gent
Biemans G., Ballaertstraat 47, 2018 Antwerpen
Biesbrouck B., Tweebruggenstraat 1, 9000 Gent
Bonnaerens K., Koophandelstraat 4, 9160 Lokeren
Bourgeois I., Vredestraat 9, 9320 Ereembodegem
Bourgeois J., Blandijnberg 2, 9000 Gent
Braeckman K., Dr. C. Debaerestraat 5, 9770 Kruishoutem
Buyl M., Meuleschettestraat 26 B 2, 9300 Aalst
Claes W., Diestsesteenweg 2, 3212 Lubbeek
Cnudde N., Hertjen 135, 9100 Sint-Niklaas
Corbiau M.H., Avenue du Préau 13, 1040 Bruxelles
Cornelis C.A., Veldbrugstraat 13, 9060 Zelzate
Coussens T., Steenstraat 32, 8700 Tielt
Cuyt G., Kruishofstraat 219, 2610 Wilrijk
De Baere W., Doornveld 1, 1731 Asse
De Beenhouwer J., Turnhoutsebaan 277, 2110 Wijnegem
De Boe G., Doornveld 1, 1731 Asse
De Clercq W., Rostraat 12, 9850 Nevele
De Cock S., Nieuwstraat 14a, 8581 Avelgem-Waarmaarde
Decuypere A., Westkapellestraat 123, 8301 Knokke-Heist
De Meulemeester A., Hertogenweg 16, 3080 Tervuren
De Mulder G., Brabantdam 167, 9000 Gent
Derickx S., Koleneind 61, 3930 Hamont-Achel
Deschietier J., Otegemstraat 255, 8550 Zwevegem
De Swaef W., Stefaan De Jonghestraat 25, 9300 Aalst
De Vos D., Markgravelei 122/5, 2018 Antwerpen
Devos G., Hondelee 47, 9052 Zwijnaarde
De Weerd M.D., Rembrandtstraat 3, NL-1816 CE Alkmaar
Dralans S., Lodewijk Gerritslaan 22, 2600 Berchem
Fiers-van de Velde A., Rijsenbergstraat 52, 9000 Gent
Hageman B., Ridderstraat 41, 9200 Dendermonde
Hazenbergh T., Kerkstraat 1, NL-3811 CV Amersfoort
Hemelsoen K., Mollestraat 9, 8610 Kortemark
Hessing W., Kerkstraat 1, NL-3811 CV Amersfoort
Hollevoet Y., Lange Vesting 34, 8200 Brugge
Jamée W., Jezuitenplein 21, 9700 Oudenaarde
Kempeneers M., Grote Markt 6, 3300 Tienen
Kneuvelds D., Landegemstraat 25, 9850 Nevele
Laleman M.C., Onderstraat 20, 9000 Gent
Lammers M., De Boelelaan 1105, NL-1081 HV Amsterdam
Lauwers F., Lelieplein 13, 2660 Hoboken
Lensen J.P., Rue de Berneau 1, 4600 Visé

Leva C., Brugmannlaan 291, 1180 Brussel
 Libbrecht I., Pontweg 64, 9160 Lokeren
 Lodewijckx M., Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven
 Matton A., Arendsstraat 149, 8530 Harelbeke
 Nouwen R., Kielenstraat 15, 3700 Tongeren
 Opsteyn L., Markt 39, 3680 Maaseik
 Polak R., Aldenhof 38-14, NL-6537 BD Nijmegen
 Prins J.W., De Boelelaan 1105, NL-1081 HV Amsterdam
 Roels M., Smesstraat 156, 9140 Temse
 Ruts E., Bosstraat 22, 9170 Sint-Gillis
 Sas K., Boekenberglei 85 bus 2, 2100 Antwerpen
 Sas N., Frans van Heymbeecklaan 43, 2100 Antwerpen
 Sas-van de Walle L., Frans van Heymbeecklaan 43, 2100 Antwerpen
 Schuerman E., Sleutelstraat 24-B9, 1000 Brussel
 Semey J., Christoffelweg 10, 9940 Evergem
 Stoops G., Onderstraat 20, 9000 Gent
 Thijssen J.R., Hatertseweg 128, NL-6533 AS Nijmegen
 Thoen H., Erfgoedlaan 7, 9800 Deinze
 Thomas S., Grote Markt 6, 3300 Tienen
 Trioen Y., Rietveldstraat 44, 9080 Beervelde
 Troupin G., Familiestraat 19, 2060 Antwerpen
 Van Damme H., Zwalmstraat 27, 9660 Brakel
 Van Den Berghe A., Burggravenlaan 300, 9000 Gent
 Van Den Eynde M., Hazepad 3, 2980 Zoersel
 Van Der Haegen G., Peerstraat 27, 9000 Gent
 Vanderhoeven A., Repenstraat 8, 3700 Tongeren
 Van der Werff J.H., Borgerlaan 9, NL-3818 PH Amersfoort
 Van Doorselaer A., Sint Pietersaalstraat 173, 9000 Gent
 Van Enckevort H., Kanunnik van de Putstraat 9, NL-6525 WL Nijmegen
 Van Eyck W., Pastorijsstraat 26, 9100 Nieuwkerken-Waas
 Van Heesch J., Stationstraat 50, 3570 Alken
 Van Impe L., Doornveld 1, 1731 Asse
 Van Lierde H., Ten Bos 2, 9420 Erpe-Mere
 Van Londen H., Doornstraat 6, NL-3581 TT Utrecht
 Van Malderen B., Harduijnstraat 48, 9200 Oudegem
 Van Malderen M., Pelikaanwijk 1, 9690 Kluisbergen
 Verbeeck H., Hazepad 3, 2980 Zoersel
 Verlaeckt K., Blandijnberg 2, 9000 Gent
 Vermeiren G., Eekhout 58, 9000 Gent
 Vermeulen F., Hooglatemweg 12, 9830 Sint-Martens-Latem
 Verstappen P., De Leescorfstraat 30, 2140 Borgerhout
 Vos W., Kerkstraat 1, NL-3811 CV Amersfoort
 Vynckier G., Lindenlaan 9, 3270 Scherpenheuvel
 Wauters L., Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven
 Wesselingh D., Postbus 9515, NL-2300 RA Leiden
 Weymels C., Gossetlaan 28, 1702 Groot-Bijgaarden
 Willems J., Van Rossumstraat 55, 2100 Deurne
 Wymeersch C., Dampoortstraat 153, 8310 Sint-Kruis-Brugge
 Wynia S.L., De Boelelaan 1105, NL-1081 HV Amsterdam

